

کنترل آماری فرآیند

به زبان ساده

(Statistical Process Control)

راهنمای آموزش و پیاده سازی

مؤلفان: دکتر مظفر قنبرزاده نیار

مهندس سید زمان حسینی

تأیید: اکرم طاهری

ویراستار: مریم حسینی

ناشر: مؤسسه آموزش عالی علامه محدث نوری (ره)

قنبرزاده نیار، مظفر، ۱۳۲۳-

کنترل آماری فرآیند به زبان ساده : راهنمای آموزش و پیاده سازی- Statistical Process Control

مولفان: مظفر قنبرزاده نیار، سیدزمان حسینی، ویراستار: مریم حسینی، - نور: موسسه آموزش عالی

علامه محدث نوری (ره)، ۱۳۸۵

۲۱۰ ص: مصور، جدول، نمودار.

ISBN: ۹۶۴-۹۴۰۶۰-۳-۴

Statistical Process Control

ص.ع. به انگلیسی

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه: ص. ۲۰۹.

۱. کنترل فرآیندها- روشهای آماری.

الف، حسینی، سید زمان، ۱۳۵۱-.

ب. حسینی، مریم، ویراستار، ج. عنوان.

۹۶۴/۱۵۶۱/۱ ق ۹ ک ۹ Ts

۶۵۸/۵۶۲

تلفن: ۶۲۵۳۵۲۱

نور: صندوق پستی ۴۴۴۱۵-۴۵۱

انتشارات موسسه آموزش عالی غیردولتی- غیرانتفاعی علامه محدث نوری(ره)

- نام کتاب: کنترل آماری فرآیند به زبان ساده : راهنمای آموزش و پیاده سازی -

Statistical Process Control

- مؤلفین: دکتر مظفر قنبرزاده نیار، مهندس سیدزمان حسینی
- صفحه آرای کامپیوتری: اکرم طاهری
- نوبت و سال انتشار: اول، بهار ۱۳۸۵
- شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- قیمت: ۲۵۰۰۰ ریال
- حق چاپ و نشر محفوظ است.

ISBN: ۹۶۴-۹۴۰۶۰-۳-۴

شابک: ۹۶۴-۹۴۰۶۰-۳-۴

فهرست مطالب

۱۵	مقدمه
۱۷	* فصل اول : تعاریف و مفاهیم آماری
۱۹	۱-۱- آمار توصیفی
۲۰	۲-۱- آمار استنتاجی
۲۱	۳-۱- جامعه آماری
۲۱	۴-۱- استدلال استقرائی
۲۲	۵-۱- خلاصه کردن داده های آماری
۲۲	۶-۱- جداول توزیع فراوانی
۲۵	۷-۱- نحوه ساختن جدول توزیع فراوانی
۳۰	۸-۱- نمودارهای توزیع فراوانی
۳۱	۱-۸-۱- نمودار میله ای
۳۲	۲-۸-۱- نمودار خطی (چند ضلعی)
۳۳	۳-۸-۱- نمودارهای خطی چندگانه
۳۵	۴-۸-۱- نمودار چند ضلعی ارقام کمی
۳۶	۵-۸-۱- نمودار بافت نگار (هیستوگرام)
۳۷	۶-۸-۱- نمودار دایره ای (کلوچه ای)
۳۹	۹-۱- میانگین
۴۰	۱۰-۱- مد (نما)

- ۴۰- ۱-۱۱- میانه
 ۴۱- ۱-۱۲- دامنه
 ۴۱- ۱-۱۳- واریانس
 ۴۳- ۱-۱۴- انحراف معیار (انحراف از استاندارد)
 ۴۴- ۱-۱۵- توزیع احتمال
 ۴۴- ۱-۱۵-۱- توزیع نرمال

❖ فصل دوم : مفاهیم اولیه کنترل آماری فرآیند

- ۵۱- ۲-۱- پیشگیری بهتر از درمان
 ۵۳- ۲-۲- فرآیند و عناصر مرتبط با آن
 ۵۵- ۲-۳- علل خاص و علل عام تغییرات
 ۵۷- ۲-۳-۱- علل عام تغییرات
 ۵۷- ۲-۳-۲- علل خاص تغییرات
 ۶۰- ۲-۴- یک تفاوت مهم بین علل خاص و علل عام
 ۶۲- ۲-۵- اقدامهای موضعی و اقدامهای سیستمی
 ۶۲- ۲-۶- کنترل فرآیند و قابلیت فرآیند
 ۶۳- ۲-۷- انواع نمودارهای کنترل
 ۶۹

❖ فصل سوم : نمودارهای میانگین و دامنه ($\bar{X}$, R)

- ۷۱- ۳-۱- اندازه زیرگروه ها و تعداد آنها
 ۷۳- ۳-۲- جمع‌آوری داده‌ها و تهیه نمودار
 ۷۴- ۳-۳- محاسبه میانگین و دامنه هر زیرگروه
 ۷۶

- ۷۶ ۴-۳- مقیاس محور عمودی در نمودارهای $(\bar{X}, R)$
- ۷۷ ۵-۳- رسم نقاط حاصل از داده‌ها در نمودارهای $(\bar{X}, R)$
- ۷۸ ۶-۳- محاسبه حدود کنترل و خط مرکزی
- ۸۰ ۷-۳- خلاصه مراحل تهیه نمودارهای کنترلی $(\bar{X}, R)$
- ۸۰ ۸-۳- تفسیر نمودارها و بررسی کنترل فرآیند
- ۸۲ ۹-۳- تفسیر نمودار دامنه (R)
- ۸۲ ۱-۹-۳- نقطه خارج از حدود کنترلی
- ۸۴ ۲-۹-۳- حداقل هفت نقطه متوالی در یک طرف خط مرکزی
- ۸۶ ۳-۹-۳- هفت نقطه متوالی صعودی یا نزولی
- ۸۸ ۴-۹-۳- پراکندگی غیر تصادفی نقاط در داخل حدود کنترلی
- ۹۰ ۵-۹-۳- نقاط غیر تصادفی دیگر
- ۹۰ ۱۰-۳- حذف نقاط خارج از کنترل در نمودار دامنه (R)
- ۹۳ ۱۱-۳- محاسبه مجدد حدود کنترلی و خط مرکزی در هر دو نمودار $\bar{X}, R$
- ۹۴ ۱۲-۳- تفسیر نمودار میانگین $(\bar{X})$
- ۹۴ ۱۳-۳- حذف نقاط خارج از کنترل در نمودار $(\bar{X})$
- ۹۵ ۱۴-۳- محاسبه مجدد حدود کنترلی و خط مرکزی در هر دو نمودار $\bar{X}, R$
- ۹۵ ۱۵-۳- قابلیت فرآیند (توانایی فرآیند)
- ۹۷ ۱۶-۳- مفهوم قابلیت فرآیند
- ۱۰۰ ۱۷-۳- انحراف معیار فرآیند
- ۱۰۰ ۱۸-۳- برآورد تعداد خروجی در خارج از حدود مشخصه
- ۱۰۳ ۱۹-۳- انواع شاخص‌های قابلیت فرآیند
- ۱۰۳ ۱-۱۹-۳- شاخص قابلیت فرآیند (C_p)
- ۱۰۵ ۲-۱۹-۳- شاخص قابلیت بالائی (C_{pu})
- ۱۰۵ ۳-۱۹-۳- شاخص قابلیت پائینی (C_{pl})

- ۱۰۶ ۳-۱۹-۴- شاخص قابلیت فرآیند (C_{pk})
- ۱۰۷ ۳-۱۹-۵- نسبت قابلیت فرآیند (CR)
- ۱۰۷ ۳-۲۰- مطالب تکمیلی در خصوص قابلیت فرآیند
- ۱۱۰ ۳-۲۱- تمرین

❖ فصل چهارم: نمودارهای میانگین و انحراف معیار ($\bar{X}, S$)

- ۱۱۹ ۴-۱- رابطه ریاضی محاسبه انحراف معیار نمونه (S)
- ۱۲۰ ۴-۲- نمونه برگه رسم نمودارهای کنترلی ($\bar{X}, S$)
- ۱۲۲ ۴-۳- محاسبه حدود کنترلی
- ۱۲۳ ۴-۴- کنترل فرآیند
- ۱۲۳ ۴-۵- انحراف معیار فرآیند
- ۱۲۴ ۴-۶- انواع شاخص های عملکرد (کارائی) فرآیند
- ۱۲۵ ۴-۶-۱- شاخص عملکرد (کارائی) فرآیند (P_p)
- ۱۲۵ ۴-۶-۲- شاخص عملکرد بالائی (PPU)
- ۱۲۵ ۴-۶-۳- شاخص عملکرد پائینی (PPL)
- ۱۲۶ ۴-۶-۴- شاخص عملکرد (کارائی) فرآیند (P_{pk})
- ۱۲۶ ۴-۶-۵- نسبت عملکرد فرآیند (PR)
- ۱۲۶ ۴-۷- تمرین

❖ فصل پنجم: نمودارهای میانه و دامنه ($\bar{X}, R$)

- ۱۳۱ ۵-۱- محاسبه حدود کنترلی
- ۱۳۶ ۵-۲- کنترل فرآیند

- ۱۳۶ ۳-۵- انحراف معیار فرآیند
- ۱۳۷ ۴-۵- قابلیت فرآیند
- ۱۳۷ ۱-۴-۵- شاخص قابلیت فرآیند (C_p)
- ۱۳۷ ۲-۴-۵- شاخص قابلیت بالائی (CPU)
- ۱۳۷ ۳-۴-۵- شاخص قابلیت پائینی (CPL)
- ۱۳۸ ۴-۴-۵- شاخص قابلیت فرآیند (C_{pk})
- ۱۳۸ ۵-۴-۵- نسبت قابلیت فرآیند (CR)
- ۱۳۸ ۵-۵- تمرین

* فصل ششم: نمودار منفردها و دامنه متحرک (X - MR)

- ۱۴۵ ۱-۶- محاسبه حدود کنترل و خط مرکزی
- ۱۴۹ ۲-۶- کنترل فرآیند
- ۱۵۰ ۳-۶- انحراف معیار فرآیند
- ۱۵۰ ۴-۶- قابلیت فرآیند
- ۱۵۱ ۱-۴-۶- شاخص قابلیت فرآیند (C_p)
- ۱۵۱ ۲-۴-۶- شاخص قابلیت بالائی (CPU)
- ۱۵۱ ۳-۴-۶- شاخص قابلیت پائینی (CPL)
- ۱۵۱ ۴-۴-۶- شاخص قابلیت فرآیند (C_{pk})
- ۱۵۲ ۵-۴-۶- نسبت قابلیت فرآیند (CR)
- ۱۵۲ ۵-۶- تمرین

* فصل هفتم : نمودار نسبت اقلام نامنطبق (p)

- ۱۵۷
۱۶۰ ۱-۷- اندازه زیر گروه
۱۶۰ ۲-۷- فراوانی زیر گروه
۱۶۰ ۳-۷- تعداد زیر گروه
۱۶۰ ۴-۷- محاسبه نسبت اقلام نامنطبق در هر زیر گروه (p)
۱۶۱ ۵-۷- ترسیم نقاط محاسبه شده در روی نمودار
۱۶۱ ۶-۷- محاسبه خط مرکزی و حدود کنترلی و ترسیم آنها
۱۶۲ ۷-۷- تفسیر نمودار و بررسی کنترل فرآیند
۱۶۳ ۱-۷-۷- نقطه خارج از حدود کنترل
۱۶۴ ۲-۷-۷- الگوها و روندهای خاص در داخل حدود کنترلی
۱۶۴ ۱-۲-۷-۷- جهش های طویل
۱۶۶ ۲-۲-۷-۷- پراکندگی غیر تصادفی نقاط
۱۶۸ ۸-۷- حذف نقاط خارج از کنترل
۱۶۹ ۹-۷- محاسبه مجدد حدود کنترلی و خط مرکزی
۱۶۹ ۱۰-۷- قابلیت فرآیند
۱۷۰ ۱۱-۷- توسعه نمودار و کاربردی نمودن آن
۱۷۰ ۱۲-۷- تمرین

* فصل هشتم : نمودار تعداد اقلام نامنطبق (np)

- ۱۷۵
۱۷۸ ۱-۸- محاسبه حدود کنترلی و خط مرکزی
۱۷۹ ۲-۸- کنترل فرآیند

- ۱۷۹ ۳-۸- قابلیت فرآیند
۱۷۹ ۴-۸- تمرین

* فصل نهم: نمودار تعداد عدم تطابق ها (c)

- ۱۸۳ ۱-۹- محاسبه خط مرکزی و حدود کنترلی
۱۸۶ ۲-۹- کنترل فرآیند
۱۸۷ ۳-۹- قابلیت فرآیند
۱۸۸ ۴-۹- تمرین

* فصل دهم: نمودار تعداد عدم تطابق ها در واحد (u)

- ۱۹۱ ۱-۱۰- محاسبه خط مرکزی و حدود کنترلی
۱۹۳ ۲-۱۰- کنترل فرآیند
۱۹۵ ۳-۱۰- قابلیت فرآیند
۱۹۶ ۴-۱۰- تمرین

* فصل یازدهم: راهنمای پیاده سازی و اجرای SPC

- ۱۹۹ ۱-۱۱- توجیه مدیریت
۲۰۱ ۲-۱۱- تشکیل کمیته راهبری
۲۰۲ ۳-۱۱- آموزش
۲۰۳ ۴-۱۱- تشکیل کمیته‌های اجرایی
۲۰۴ ۵-۱۱- تعیین مشخصه‌های قابل کنترل در فرآیند

- ۱۱-۶- تهیه نمودارهای پایه برای هریک از مشخصه‌ها ۲۰۴
- ۱۱-۷- توسعه نمودارهای پایه برای کنترل آتی فرایند ۲۰۵
- ۱۱-۸- انجام عملیات کنترل جاری با استفاده از نمودارهای پایه تصویب شده ۲۰۵
- ۲۰۷

ضمیمه A: سطح زیر منحنی توزیع نرمال استاندارد

۲۰۹

منابع

مقدمه

با توجه به رشد روزافزون صنعت و تکنولوژی و به تبع آن، ارائه خدمات و محصولات تولیدی متنوع‌تر و با کمیت و کیفیت بیشتر به بازار، مسأله رقابت بین تولیدکنندگان و ارائه‌دهندگان کالا و خدمات، بصورت جدی مطرح شده است. در چنین بازاری، عرضه‌کنندگانی می‌توانند موفق‌تر باشند، که کالا و خدمات خروجی از سازمان آنها، دارای کیفیت بالاتر و با قیمت مناسب‌تر از دیگران وارد بازار مصرف شود. موفقیت در چنین رقابتی مستلزم داشتن سیستم‌های جدید کنترل کیفی و استفاده بهینه از فرصت‌ها و منابع در دسترس می‌باشد. مبحث کنترل آماری فرآیند، دروازه‌ای است به سوی کنترل یک فرآیند خدماتی یا تولیدی با روشهای آماری، که در آن، دیدگاه بازرسی صددردصد کالا و خدمات در انتهای خط تولید کاملاً منسوخ شده و به جای آن، روشهای نمونه‌گیری با برنامه ریزی صحیح و از پیش تعیین شده، جایگزین شده است. نمودارهای کنترلی با داشتن حدود بالا و پایین جهت کنترل مشخصه مورد نظر، طراحی شده است که از آنها برای معاینه و بازرسی فرآیند استفاده می‌شود. این نمودارها کاملاً مشابه دستگاهی هستند که در بیمارستانها، نوسان ضربان قلب بیمار را نشان می‌دهند و با بروز کوچکترین علائم غیرعادی در بیمار، نوسان ضربان قلب از حالت عادی خود خارج شده و پزشک به راحتی می‌تواند متوجه آن شده و چاره‌ای بیندیشد. در فرآیندهای تولیدی یا خدماتی نیز، نمودارهای کنترلی، همان نقش را بازی می‌کنند و با استفاده از آنها می‌توان در هر لحظه،

ضربان قلب فرآیند را دید و شنید و به محض بروز اختلال در فرآیند، می‌توان این نابسامانی را فوراً شناسایی کرده و چاره‌ای اندیشید.

این کتاب بطور کاملاً ساده، از ابتدا مسائل آماری و روشهای کنترلی فرآیند را تشریح کرده و خواننده را با ابزارها و روشهای آماری جهت کنترل فرآیند آشنا می‌کند. در فصل اول، تعاریف و مفاهیم اولیه آماری، ارائه شده که در آن، اصطلاحات و عباراتی که در فصول بعدی مورد استفاده قرار می‌گیرند بصورت ساده، تشریح شده‌اند. در فصل دوم، مفاهیم اولیه کنترل آماری فرآیند ارائه شده که صرفنظر از نوع مشخصه کنترلی و نوع نمودار، در کلیه فرایندها وجود داشته و از این مفاهیم در فصول بعدی استفاده شده است. فصول سوم تا دهم به تشریح هشت نوع نمودار کنترلی خواهد پرداخت که چهار نمودار اول، مربوط به کنترل مشخصه‌های کمی (متغیر) و چهار نمودار دوم مربوط به کنترل مشخصه‌های وصفی هستند. فصل یازدهم نیز به راهنمای پیاده سازی و اجرای SPC (کنترل آماری فرآیند) می‌پردازد و در آن توصیه‌هایی جهت پیاده سازی SPC در سازمانها ارائه شده است.

در پایان، امیدواریم که این کتاب، مورد استفاده کارشناسان، مدیران، دانشجویان و همه دست اندرکاران صنایع و سازمانهای خدماتی قرار گرفته و به رشد و شکوفائی صنایع کشور و ارتقاء کیفیت محصولات تولیدی و خدمات ارائه شده، کمک نماید. لذا از همه خوانندگان محترم، تقاضا داریم نظرات و پیشنهادات خود را در خصوص این کتاب به نشانی ناشر ارسال نمایند.

دکتر مظفر قنبرزاده نیار   مهندس سید زمان حسینی

مؤسسه آموزش عالی علامه محدث نوری (ره)